

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ У ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проведено інвентаризацію найголовніших видавничих проєктів, що представляють українську літературу у франкомовних країнах (Бельгія, Канада, Франція, Швейцарія) – від XIX століття до сьогодення. Здійснено критичний аналіз здобутків і проблем представлення красного письменства України, а також української філологічної традиції, окреслено проблеми та перспективи для подальшої роботи в цьому напрямі, рекомендації для наукової та культурно-організаційної діяльності. Проаналізований матеріал свідчить про широку дискретність представлення української художньої та філологічної спадщини у франкомовних країнах. Спроби системного подання вітчизняної літературної традиції, до яких удались в антологічних збірках Михайло Грушевський (1921 рік) та Наукове товариство імені Шевченка в Європі (2004 рік), не здобули належного розголосу через несприятливі соціокультурні чинники. Етапними стали підготовка «Антології української літератури від XI до XXI століття» і серії панорамних антологічних збірок поезії та драматургії за діяхронічним і тематичним принципом, коли до роботи над ними було залучено франкомовних літературознавців і письменників-перекладачів – у співпраці з українськими науковими, культурними, зокрема й літературними, державними і громадськими інституціями, з огляду на потребу в органічному та системному входженні маловідомої ще літератури у франкомовний культурний ареал. Перспективним видається ґрунтовний аналіз соціокультурної рецепції інвентаризованих перекладів – франкомовними засобами масової інформації, державними та громадськими культурними інституціями, їхньої ролі у франкомовному літературному процесі для подальшого аналізу особливостей засвоєння французькою лінгвокультурою українського культурного продукту з виробленням відповідних рекомендацій.

Ключові слова: перекладознавство, історія перекладу, франко-українські літературні взаємини, семіосфера, художній переклад, шевченкознавство.

Постановка проблеми. Після відновлення Україною незалежності тридцять років тому літературні взаємини із франкомовними країнами вийшли на новий рівень, хоча варто відзначити окремі проблеми в рецепції доробку вітчизняних авторів, тож ідентифікація здобутків на цьому полі видається нам актуальною для вироблення подальших перспектив поширення української літературної спадщини за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській філологічній науці є низка цінних розвідок з історії франко-українських літературних взаємин, які, щоправда, стосуються окремих проблем рецепції зарубіжної україніки (шевченкіана, франкознавство, бельгістика тощо), до того ж у них автори передусім зосереджуються на діяхронічному розгляді, тоді як сучасний стан літературного процесу або ігнорується, або згадується побіжно [1; 3; 4; 5; 9].

Постановка завдання. Метою дослідження постає характеристика сучасного стану, виділення проблем і окреслення перспектив поширення

української літературної традиції у франкомовних країнах, адже подібної студії досі не проведено, хоч і доречно зауважити, що, з огляду на обмежений обсяг і фрагментарну каталогізацію перекладної україніки у відповідних джерельних базах, обрана тема потребує глибшого, системного розгляду, який, вочевидь, стане можливим в умовах сприятливішої ситуації із закордонними від'їздами.

Виклад основного матеріалу Звісно, і в XIX ст., і на поч. XX ст. траплялися поодинокі успішні видавничі проєкти, пов'язані з рецепцією української літературної спадщини. Варто згадати бодай спільну роботу Марка Вовчка і її французького співавтора Жюль Етцеля над виданням надзвичайно успішної повісті для дітей «Маруся», що витримала понад 20 накладів і нещодавно знову побачила світ за редакцією І. Дмитришин («Maroussia». Париж: «Лярматтан», 2008 р.), як, до речі, і менш відомий твір «Мандрівка на крижні» («Voyage en glaçon». Париж: «Лярматтан», 2009 р.). На окрему увагу й аналіз заслуговує й вагома франкомовна «Анто-

логія української літератури», видана Українським соціологічним інститутом у Празі у 1921 р. за редакцією Михайла Грушевського, більшість текстів якої увійшли згодом до франкомовної «Антології української літератури від XI до XX ст.» заходом європейського відділу Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) (Київ – Париж: Видавництво ім. Олени Теліги, 2004 р.). Згадаймо також франкомовні літературознавчі видання Іллі Борщака «Україна у західноєвропейських літературах» («L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale». Діжон, 1935 р.) та «Український історичний переказ «Історія Русів»» («La légende historique de l'Ukraine» *Istorija Rusov*. Париж: Інститут слов'янських студій, 1949 р.), Софі де Корвен-Пйотровської «Бальзак і слов'янщина» («Balzac et le monde slave». Париж, 1933 р.), Марі Шерпер «Українські думи» («Les Doumy ukrainiennes». Париж: Друкарня К. Клінксік, 1947 р.).

Проте саме друга пол. XX ст. позначена посиленням інтересу до української літературної традиції у франкомовному світі. Щоправда, низка видань, підготовлених у Києві редакцією зарубіжної літератури видавництва «Дніпро» (вибрані твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаніка, О. Довженка, А. Малишка, М. Рильського, П. Тичини, П. Загребельного, О. Гончара тощо) чи в Москві, у видавництві «Радуга» (як-от роман П. Загребельного «Євпраксія»), із залученням вітчизняних чи емігрантських перекладачів французькою мовою так і не потрапили на франкомовний книжковий ринок, але навіть якби потрапили туди, то з огляду на низький художній рівень більшості перекладів навряд чи здобули там успіх. Прикрий факт стався у видавництві «Дніпро» у 2014 р.: на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга» вийшло друком так зване «нове видання» Шевченкового «Кобзаря», у французькому перекладі Вікторії Куликової накладом 1 000 примірників. Насправді таємнича псевдоперекладачка пані В. Куликова нічого для цього видання не перекладала, післямови та приміток не писала, адже йдеться про недолугий репринт видання 1978 р., цього разу без зазначення перекладачів Анрі Абріля, Ніни Нассакіної, Олександра Карвовського і Казимира Шиманського та коментатора, чл.-кор. АН УРСР Є. Кирилюка. Замість них є лише псевдоперекладачка Куликова! До того ж видання рясніє грубими друкарськими помилками... Прикро, що цей факт порушення авторського права не зауважили в Державному

комітеті й анонімно плагіаторське видання потрапило до бібліотечної системи.

Натомість успішним радянським видавничим проєктом можна вважати видання Тараса Шевченка «Вибрані твори» в авторитетній серії «Поети нашого часу» (Випуск 110) паризького видавництва П'єра Сегерса в 1961 р. під егідою Національної комісії УРСР при ЮНЕСКО, із 45-сторінковим переднім словом М. Рильського й О. Дейча в перекладах видатного французького поета Ежена Гійвіка. Ім'я Кобзаря постало в цій серії поруч із такими поетами, як Георг Тракль, Стефан Малларме, Моріс Метерлінк, Рабіндранат Тагор, Емілі Дікінсон, Райнер Марія Рільке і Волт Вітмен. Звичайно ж, ще Г. Кочур зауважував лексичну надлишковість, порушення принципу еквілінеарності, деконцентрацію поетичного змісту, а також відмову від збереження основних ритміко-мелодичних особливостей Шевченкової мови, однак поетичний талант Е. Гійвіка зумів передати дискурсивний зміст на високому естетичному рівні. Зауважимо, що саме це видання мало найбільший розголос і залишається приступним для франкомовного читача в найбільших французьких книгозбірнях та в букіністичній торгівлі – як, до речі, і переклад Шевченкової повісті «Художник» у провідному французькому видавництві «Гаїмар» («Le peintre». Переклад М. Гійріка і Ж. Ляфон. Париж: «Гаїмар», 1964 р.).

Підготовлене ж діаспорою громадою видання «Тарас Шевченко, 1814–1861. Його життя і творчість» («Taras Chevtchenko, 1814–1861. Sa vie et son oeuvre» / за редакцією Аркадія Жуковського і Калени Угрин. Перша українська друкарня Франції, 1964 р.; 2-ге репринтне вид. – Видавництво «Дю Дофен», 2004 р.), хоч і подає комплексне відтворення Шевченкового слова від переспівів першої половини XX ст. (серед яких є й талановиті варіанти «Садок вишневий коло хати <...>» Фернана Мазада, «Минають дні» Мирослави Маслов, «Мені однаково <...>» Шарля Тійяка), але більшість перекладів виконані не літературними перекладачами, залишаються інтерлінеаріями, які можуть хіба постати джерелом для подальших поетичних версій, адже, подеколи відтворюючи формальні особливості оригіналу, не здатні дорівнятися до поетичного хисту Е. Гійвіка чи Ф. Мазада.

Серед інших знакових видань другої пол. XX ст. варто назвати переклади творів Івана Багряного «Гетсиманський сад» («Le Jardin de Gethsémani». Париж: «Нувель Едісьйон Латін», 1961 р.), Василя Барки «Жовтий князь» («Le prince jaune». Париж: «Монд антє», 1981 р.), Олеся Бердника «Зоряне

братство» (“La confrérie étoilée”. Париж: «Фідес», 1985 р.), Ольги Вітошинської «Забута королева. Анна Ярославна, королева Франції» (“La Reine oubliée. Anna Yaroslavna, Reine de France”. Париж – Мюнхен: УВУ, 1990 р.), «Вибрані поезії» (“Poésies choisies”, 1970 р.) та «Мойсей» (“Moïse”, 1969 р.) Івана Франка та драм «Касандра» (“Cassandre”, 1974 р.) і «Камінний господар» (“L’Amphiryon de pierre”, 1974 р.) Лесі Українки в аматорських перекладах Андрія Свірка (Брюссель: «Амнібель»), «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби (“Internationalisme ou russification?”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1980 р.), «Спогади» Петра Григоренка (“Mémoires”. Париж: «Едісьйон де ля Ренесанс», 1980), «Соляні» Ігоря Калинця (“Les Baladins du sel”. «Шанж ерран», 1980 р.), «Книга буття українського народу» Миколи Костомарова (“Le Livre de la Genèse du peuple ukrainien”. Париж: Інститут слов’янських студій, 1956 р.), «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського (“Les chevaux du feu”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1970 р.), «Поезії» Євгена Маланюка (“Poésies”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1965 р.), «Моє свідчення» (“Mon témoignage”, 1970 р.) та «Голодування» (“Une grève de la faim”, 1977 р.) Анатолія Марченка (Париж: «Сей»), «Більмо» Михайла Осадчого (“Cataracte”. Париж: «Фаяр», 1974 р.), «У карнавалі історії» (“Au carnaval de l’histoire”. Париж: «Сей», 1978 р.) та «Відповідь Александру Солженіцину» (“Réponse à Alexandre Soljénitsyne”. Ля Тур Дег: «Едісьйон де Льоб», 1991 р.) Леоніда Плюща, «Вірші» Миколи Руденка (“Poèmes”. Кан: «Емнесті Інтернешнл», 1984 р.), «Марія» (“Mariya”. Париж: «Едісьйон дю Сабліе», 1955 р.) Уласа Самчука, «Вогняний птах» Яра Славутича (“L’oiseau de feu”. Едмонтон: Видавництво «Де Монд», 1976 р.), «Лихо з розуму» В’ячеслава Чорновола (“Le Malheur d’avoir trop d’esprit”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1974 р.), «Вершники» Юрія Яновського (“Les cavaliers”. Париж: «Гаїмар», 1957 р., за редакцією Луї Арагона).

Варто також відзначити літературний збірник за редакцією Мирослави Маслов «Нова літературна хвиля в Україні» (“La nouvelle vague poétique en Ukraine”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1967 р.; художні твори й есеї Ліни Костенко, І. Драча, М. Вінграновського, Є. Гуцала, В. Коротича, В. Симоненка, Г. Кириченка, І. Жиленко, Л. Скирди, В. Голобородька, Є. Гуцала, В. Шевчука, Ю. Ковалю, І. Дзюби й І. Світличного), брошуру Леоніда Новиченка

«Тарас Шевченко, великий український поет» (“Taras Chevtchenko, un grand poète ukrainien”. Париж: ЮНЕСКО, 1982 р.), збірки наукових конференцій «Сковорода, український філософ» (“Skovoroda, philosophe ukrainien”. Париж: Інститут слов’янських студій, 1976 р.), «Леся Українка» (“Lessia Ukraïнка”. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1983), «Іван Франко» (Ivan Franko. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1977 р.), «Україна. 1917–1932. Національне відродження» (“Ukraine. 1917–1932. Renaissance nationale”. Париж – Мюнхен – Едмонтон: Національний інститут східних мов і цивілізацій, УВУ, Канадський інститут українських студій, Університет Альберти, 1986 р.), «Україна та Франція у XIX ст.» (“L’Ukraine et la France au XIXe siècle”. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1987 р.).

Окремо варто відзначити докторські дисертації Жаклін де Ла Шеврільєр «Студія над християнськими темами в кількох билинах київського циклу» (“Étude sur les thèmes chrétiens dans quelques bylines du cycle de Kiev”. Кембридж, 1951 р.), Емманюеля Райса «Максим Рильський і його місце в українській літературі» (“Maksym Ryl’s’kuj et sa place dans la littérature ukrainienne”. Париж: Друкарня Сорбонни – IV, 1972 р.), Оксани Ашер «Драй-Хмара і школа українських неокласиків» (“Draj-Chmara et l’école “néo-classique” ukrainienne”. Вінніпег: Друкарня Університету Манітоба, 1975 р.), Ольги Вітошинської «Два Дон Жуани: французький і український» (“Deux Don Juan – français et ukrainien”. Париж: Сорбонна, 1976 р.), Жана-Іва Ле Гійю «Слово про Ігорів похід: передмова, спроба реконструкції та видання тексту, історичні та мовні коментарі» (“Le dit de la campagne d’Igor: introduction, essai d’édition-reconstruction de texte, notes historiques et linguistiques.” Монреаль: Друкарня Квебекського університету, 1977 р.), Емілія Крюба «Михайло Коцюбинський (1864–1913) та українська проза його доби» (“Mychajlo Kocjubyns’kuj (1864–1913) et la prose ukrainienne de son temps”. Лілль: Друкарня Університету Лілль – III, 1982 р.), науково-популярну брошуру О. Шульгіна та Д. Дорошенка «Тарас Шевченко: його життя і творчість 1814–1861» (“Tarass Chevtchenko: sa vie et son oeuvre, 1814–1861”. Монреаль: Український комітет у Канаді, 1961 р.) тощо.

Етапним стала підготовка фундаментальної 1202-сторінкової франкомовної праці «Антологія української літератури від XI до XX ст.» (“Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au

XXe siècle”), підготовленої НТШ у Європі за редакцією Мішеля Кадо, Аркадія Жуковського, Віктора Коптілова, Емілія Крюба й Ірен Попович, виданої у 2004 р. в київському Видавництві імені Олени Теліги [4]. Видання постає компендіумом більшості наявних (а зчасти – спеціально підготовлених) франкомовних відтворень українського письменства від «Слова про Закон і Благодать» до поезії Юрія Андруховича. Цінними постають біобібліографічні довідки про авторів із короткою соціокультурною характеристикою їхньої творчості, що подають адекватну культурно-історичну панораму українського літературного процесу, без ідеологічних викривлень, характерних для радянської традиції.

Водночас маємо зауважити: прикро, що таке фундаментальне видання не вийшло друком у французькому видавництві й не було належним чином представлене у франкомовних засобах масової інформації, адже саме воно могло би постати основою для подальших науково-мистецьких проєктів і явити українську літературну традицію як органічний діахронічний процес утвердження культурної семіосфери. Водночас доводиться констатувати, що більшість представлених перекладів несуть передусім інформативну, а не естетичну функцію, оскільки виконані не професійними літераторами, а популяризаторами українського художнього слова здебільшого з кіл української еміграції. Натомість поодинокі спроби залучення французьких письменників-перекладачів як співавторів до вже підготовлених підрядників дають адекватний результат (як-от у випадку з Еженом Гійвіком чи Франсуа Мазадом, перекладачами поезії Тараса Шевченка).

Певну прогалину у сприйнятті франкомовним читачем українського літературного процесу заповнила науково-популярна праця Ольги Вітошинської «Маленька історія української літератури» (“*Petite histoire de la littérature ukrainienne*”). Париж: Перша українська друкарня Франції, 1996 р.), що вже стала бібліографічною рідкістю. Серед інших здобутків сучасного французького літературознавства – монографії професорів Інституту східних мов і цивілізацій Ольги Мандзюкової-Камель «Театр в Україні: від початку XVII ст. до кін. XIX ст.» (“*Le théâtre en Ukraine: du début du XVIIe siècle à la fin du XIXe siècle*”). Париж: «Лярматтан», 2018 р.) і Тетяни Сирочук «Інтелектуальне та літературне життя в Україні у добу Просвітництва» (“*La vie intellectuelle et littéraire en Ukraine au siècle des Lumières*”). Париж: «Оноре Шампюан», 2010 р.). Під егідою Євро-

пейської академії наук, мистецтв і літератури за науковою редакцією Юрія Мосенкіса, Атанаса Ванчева де Трасі та Дмитра Чистяка опубліковано в паризькому видавництві Культурного інституту Солензара збірки наукових праць «Українські студії з філології» (“*Études ukrainiennes de philologie*”, 2012 р.) і «Українські міждисциплінарні студії» (“*Études ukrainiennes transdisciplinaires*”, 2012 р.), а також монографії Наталії й Олександра Жовтих «Дохристиянська міфологія та українська мова» (“*Mythologie pré-chrétienne et la langue ukrainienne*”, 2012 р.) та Дмитра Переверзеєва «Давня українська лексика і поетична мова Тараса Шевченка» (“*Lexique archaïque ukrainien et la langue poétique de Taras Chevtchenko*”, 2013 р.).

Однією з найактивніших популяризаторок української літератури у франкомовних країнах постає професорка Інституту східних мов і цивілізацій Ірина Дмитришин, співдиректорка (спільно з Ярославом Лебединським) видавничої серії «Українська присутність» (“*Présence ukrainienne*”) в одному із провідних паризьких видавництв «Лярматтан» (“*L’Harmattan*”). У її доробку – видання збірки Миколи Рябчука «Від Малоросії до України» (“*De la Petite-Russie à l’Ukraine*”). Париж: «Лярматтан», переклад спільно з Ярославом Лебединським, 2003 р.), творів Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» (“*Douze cercles*”). Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2008 р.) та «Лексикон інтимних міст» (“*Lexique de mes villes intimes. Guide de géopoétique et de cosmopolitique*”). Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2021 р.), автобіографічної повісті Анастасії Лисивець про трагедію Голодомору «Скажи про щасливе життя» (“*Raconte la vie heureuse*”). Париж: «Лярматтан», 2009 р.), романів Сергія Жадана «Донбаська дорога» (“*La route du Donbass*”). Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2013 р.) й “*Anarchy in the UKR*” (“*Anarchy in the UKR*”). Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2016 р.).

Також у перекладах Ірини Дмитришин французькою мовою вийшли у світ романи Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (“*Explorations sur le terrain du sexe ukrainien*”). Париж: «Інтерваль», 2015 р.), Марії Матіос «Солодка Даруся» (“*Daroussia la douce*”). Париж: «Гаїмар», 2015 р.) й Андрія Кокотюхи «Аномальна зона» (“*Zone d’anomalie*”). Неї-сюр-Сен: Мішель Ляфон, 2016 р.), «Оповідання / Життя» Андрія Сенцова (“*Récits*”). Париж: «Лярматтан», 2017 р.), роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович (“*Felix Austria*”). Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2018 р.), українські народні казки «Рукавичка» (“*La moufle*”). Париж: «Лярматтан», пере-

кладач Фредерік Жанн-Бессон, 2009 р.) та «Півник і зернятко» (“Le coq et l’épi de blé”. Париж: «Лярматтан», 2010 р.).

Окремо варто відзначити публікаційну роботу проф. Ірини Дмитришин з упорядкування низки науково-популярних і наукових видань. Серед них такі: антологічна збірка «Україна очима українських письменників кінця XIX – I пол. XX ст.» (“L’Ukraine vue par les écrivains ukrainiens de la fin du XIXe à la première moitié du XXe siècle”. Париж: «Лярматтан», 2006 р., переклади упорядниці із творів від Марка Вовчка до Василя Симоненка), збірка оповідань «Новини з України» (“Nouvelles d’Ukraine”. Париж: «Магеллан», 2012 р., сюди увійшли твори А. Куркова, О. Забужко, Ю. Андруховича, Т. Прохаська, С. Жадана, М. Матіос), оновлений переклад документальної збірки Андреа Граціозі «Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932–1933 pp.» (“Lettres de Kharkov, la famine en Ukraine”, 1932–1933 pp. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2013 р., переклад укладача спільно з Анаїс Бутей-Бокобза та Домініком Негрелем), «Донбаська антологія» (“Anthologie du Donbas”. Париж: «Лярматтан», 2018 р., переклад Марти Старінської), історичний нарис Гульнари Бекірової «Пів століття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 pp.)» (“Un demi-siècle de résistance: les Tatars de Crimée de la déportation au retour, 1941–1991”. Париж: «Лярматтан», 2018 р., переклад із Максимом Дешане й Мартою Старінською), а також найновішої збірки «Чорнобиль. Жити, Осмислити, Зображувати» (“Tchernobyl. Vivre, Penser, Figurer”. Париж: «Лярматтан», 2021 р., упорядкування спільно з Галею Акерман), куди увійшли тексти Юрія Андруховича, Тамари Гундорової, Маркіяна Камиша та Ліни Костенко.

Варто додати, що Ірина Дмитришин – також автор монографічних досліджень «Григорій Орлик, український козак на службі в Людовика XV» (“Grégoire Orlyk, un cosaque ukrainien au service de Louis XV”. Париж: «Лярматтан», 2006 р.) і «Мандрівка пана Ерріо, епізод часів Великого Голоду в Україні» (“Le voyage de monsieur Herriot, un épisode de la grande famine en Ukraine”. Париж: «Лярматтан», 2018 р.), науковий редактор «Мемуарів, надісланих до французького Двору» Григорія Орлика (“Mémoires envoyés à la cour de France”. Париж: «Лярматтан», 2017 р.).

Подіями паризького наукового життя стали опубліковані в серії «Українська присутність» видавництва «Лярматтан» збірки міжнародних

колоквіумів, зокрема і статей літературознавчого характеру, проведених в Інституті східних мов і цивілізацій, «Микола Гоголь, Тарас Бульба і Україна» (31 травня – 2 червня 2007 р.) (“Nicolas Gogol, “Taras Boulba” et l’Ukraine”, 2016 р.) та «Великий Голод в Україні – Голодомор: пізнання й визнання» (30 листопада 2013 р.) (“La grande famine en Ukraine-Holodomor, connaissance et reconnaissance”, 2016 р.).

Серед українських прозаїків найвідомішим у Франції вочевидь можна назвати Андрія Куркова. Після роману «Смерть стороннього» (“Le pingouin”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Арманьє, 2000 р.) вийшли друком романи «Добрий ангел смерті» (“Le caméléon”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Зейтунян-Белоус, 2001 р.), «Любий друг, товариш небіжчика» (“L’ami du défunt”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Зейтунян-Белоус, 2002 р.), «Закон равлика» (“Les pingouins n’ont jamais froid”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Арманьє, 2004 р.), «Останнє кохання президента» (“Le dernier amour du président”. Париж: «Ліана Леві», переклад Анні Епельбойн, 2005 р.), «Нічний молочар» (“Laitier de nuit”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2010 р.), «Садівник із Очакова» (“Le Jardinier d’Otchakov”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2012 р.), «Форель à la ніжність» (“Truite à la slave”. Париж: «Ліана Леві», переклад Анні Епельбойн, 2013 р.), «Щоденник Майдану» (“Journal de Maïdan”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2014 р.), «Львівська гастроль Джими Хендрікса» (“Le Concert posthume de Jimi Hendrix”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2015 р.), «Вільнюс. Париж. Лондон» (“Vilnius, Paris, Londres”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2018 р.). Поза тим французькою вийшли оповідання А. Куркова «Новорічні несподіванки» (“Surprises de Noël”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2010 р.) та «Вид на Північ» (“Face Nord”. Париж: «ЛайтМотив», 2014 р.), а також казка «Чому їжачка ніхто не гладить» (“Pourquoi personne ne caresse le Petit Hérisson”. Париж: «Бореалія», переклад Емілі Маж, 2019 р.).

Українська класична література представлена епізодично. Варто передусім відзначити коментований переклад Ярослава Лебединського «Слова про Ігорів похід» (“Le dit de la campagne d’Igor”. Париж: «Лярматтан», 2001 р.), а також переклад Олеся Маслюка вибраної малої прози Миколи Хвильового «Дорога і ластівка» (“La route et l’hirondelle”. Монако: «Дю Роше»,

1993 р.), повість Івана Нечуя-Левицького «Запорожці» (“Les Zaporogues”. Париж: «Бле сюр Жен», 2016 р., переклад Даніель Бертє). Значно ширше представлено сучасну українську прозу.

Серед інших перекладених прозових творів сучасних українських письменників – романи «Московіада» (“Moscoviada”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2007 р., переклад Марії Маланчук) та «Перверзії» Юрія Андруховича (“Perversion”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2015 р., переклад Марії Маланчук), «Пізнавши плід» (“Les Parias d’Eden”. Париж: Робер Лаффон, 1997 р., переклад із російської Крістофа Глоговського), «Далекий простір» (“Espace lointain”. Вільнав д’Орнон: «Апюлло», 2017 р., переклад із литовської Маргарити Баркаускайте-Ле Борнь), «Маша, або 4-й Рейх» (“Macha ou le IVe Reich”. Арль: «Акт Сюд», 2020 р., переклад із литовської Мішель Кан) Ярослава Мельника, «Культ» Любка Дереша (“Culte”. Париж: «Сток», 2009 р., переклад Оксани Мізерак), «Коротка історія тракторів в Україні» Марії Левицької (“Une brève histoire du tracteur en Ukraine”. Париж: «Де Терр», 2008 р., переклад з англійської Сабіни Порт), «Київ – Париж. У пошуках застиглого часу» Богдана Образа (“Kyiv – Paris”. Париж: «Лярматтан», переклад Максима Дешане, 2018 р.), «Оформляндія» Маркіяна Камиша (“La zone”. Париж: «Арто», 2016 р., переклад Наталії Іванишко), три збірки оповідань Бориса Фінкельштейна в лозаннському видавництві «Ляж Д’Ом» у перекладі Атанаса Ванчева де Трасі «І перший ангел засурмив!» (“Et le premier ange sonna”, 2014 р.), «Стежки війни» (“Les sentiers de la guerre”, 2015 р.), «Грішні та праведні» (“Les pêcheurs et les justes”, 2015 р.), збірка новел «Ліліт» Івана Рябчія (“Lilith”. Париж: Культурний інститут Солензара, 2013 р., переклад автора за редакцією Ж.-Ф. Коста-Тєфена), прозові етюди Дмитра Чистяка «Поле вечірнє і ранковє» (“Champ: soir et matin”. Руан: Видавництво Крістофа Шомана, 2013 р., переклад автора), «Птах над морем» (“Un oiseau face à la mer”. Париж: Культурний інститут Солензара, 2013 р., переклад автора).

Останніми роками активізувалася робота із представлення у Франції та франкомовних країнах української поезії. У 1996 р. вийшла друком збірка Ігоря Калинця «Коронування опудала» (“Le couronnement de l’érouvntail”. Бєврї: Дім поезії Нор-па-де-Кале, 1996 р., переклад Романа Бабовала). У 2010 р. вийшло друком франко-українське видання Олексія Довгого «Келих троянд» (“Le calice de roses”. Париж: «Лярматтан». Серія «Поети п’яти континентів», переклад Івана Рябчія

та Дмитра Чистяка), у 2013 р. – франко-фламандська версія цього видання (“Le calice de roses / Rozenkelken”. Брюссель: «Еспрі дез Егль», переклад фламандською Лін Ваутерс-Ван дер Тален). У 2012 р. – вибрані поезії Анни Багрянної «Якір» (“L’Ancre”. Брюссель: «Еспрі дез Егль», переклад Дмитра Чистяка), а також франко-українська збірка Дмитра Чистяка «Надсадний сад» (“Verger inassouvi”. Руан: Видавництво Крістофа Шомана, переклад автора).

У 2013 та 2014 рр. вийшли у світ два видання антології української поезії «Сонячні кларнети» (“Clarinets solaires”. Париж: Культурний інститут Солензара, переклад Дмитра Чистяка), куди увійшли твори 50 авторів, від Павла Тичини до сучасних молодих поетів. У цьому ж видавництві побачила світ поема Станіслава Бондаренка «Нічна розмова з Європою, або Таємниці наших літер» (“Causeries nocturnes avec l’Europe ou Les Mystères de notre alphabet”, 2014 р.; переклад французькою Григорія Панчука та Гані Дибайло-Шпинди, за редакцією Всеволода Ткаченка, передмова Миколи Жулинського).

У 2014 р. збіркою «Заповіт» [7] Тараса Шевченка (“Testament”. Париж: Культурний інститут Солензара, переклад Дмитра Чистяка, передмови Станіслава Довгого, Дмитра Чистяка, Юрія Мосенкіса, Дмитра Горбачова, Олени Соломарської; музика Д. Крижанівського, М. Лисенка, Г. Верьовки, Л. Остріна, Д. Бонковського, Ю. Мейтуса, Г. Гладкого) відкрилась серія видань Європейської академії наук, мистецтв і літератури спільно з Малою академією наук України під патронатом акад. Станіслава Довгого із представлення нотних творів відомих українських композиторів на вірші українських поетів із дотриманням ритмомелодики оригіналу.

Надалі в перекладі Дмитра Чистяка в цій серії у видавництві Культурного інституту Солензара вийшли твори Дмитра Павличка «Два кольори» (“Mes deux couleurs”, 2015 р., музика О. Білаша, К. Домінчена, В. Губи, А. Ярмолюк) та Бориса Олійника «Сива ластівка» (“Mon soleil blanc”, 2015 р., музика І. Поклада, І. Карабиця, О. Білаша, П. Майбороди), а згодом у паризькому видавництві «Сіжіллер» за тим самим принципом – твори Івана Франка «Пора це великая єсть!» (“Le temps mémorable est venu!”), 2016 р., музика Д. Січинського, М. Лисенка, Я. Степового, А. Кос-Анатольського, Г. Майбороди, П. Полякова, Б. Лятошинського) та Івана Драча «Вулканний етюд» (“Étude volcanique”, 2017 р., музика Володимира Губи).

До 200-ліття Тараса Шевченка в паризькому видавництві «Бле е жен» за редакцією Тетяни Сирочук вийшла у світ збірка Тараса Шевченка «Кобзар» [6], до якої ввійшли 8 творів із першого видання 1840 р. з вилученням цензурних купюр у перекладах Дарії Кларінар, Жюстін Горецької, Енгеррана Массі, Софі Сайо й Тетяни Сирочук. Його перевага – розгалужена система приміток до пояснення українських культурних реалій, переклад яких у тексті здебільшого не наводиться. Через це інформативна функція виступає на перший план, затіняючи естетичну, а цілковите недотримання ритмічно-мелодичної структури оригіналу навряд чи можна вважати вмотивованим, що загалом наближає відтворення до підрядкового тексту. Окремо варто відзначити переклади Дарії Кларінар, що характеризуються вишуканішою мелодичністю й тоншою увагою до відтворення образно-символічного рівня художнього твору.

У 2015 р. французькою вийшли друком вибрані поезії Ігоря Павлюка «Поліська магма» (“Magma Polésien”. Руан: Видавництво Крістофа Шомана, переклад Дмитра Чистяка й Атанаса Ванчева де Трасі, передмова Дмитра Дроздовського). З нагоди обрання дійсними членами Європейської академії наук, мистецтв і літератури та вшанування Великою премією ЄАНМЛ у галузі поезії французькою в перекладі Дмитра Чистяка і Ніколь Лоран-Катріс у серії «Поети п’яти континентів» культового видавництва «Лярматтан» було опубліковано вибрані поезії Олександра Коротка «Червона жабка серця» (“La grenouille rouge”, 2017 р.) та Павла Мовчана «Срібна кров» (“Sang argenté”, 2018 р.). У 2021 р. вийшла у світ франко-італійська білінгва вибраних поезій Дмитра Чистяка («Лечче: І квадерні дель Бардо», переклад автора і Лаури Гаравальї).

Останніми роками поживалося відтворення французькою мовою творів українських драматургів. У ювілейному 2016 р. Ольга Мандзюкова-Камель здійснила новий коментований переклад «Украденого щастя» Івана Франка (Париж: «Лярматтан»). Того ж року вийшла друком окремим виданням драма Неди Нежданої «Потойбіч пекла» (“Maïdan Inferno”. Париж: «Леспас ден Енстан», переклад Естель Делявенна за участю Крістофа Фетр’є і Тетяни Сирочук). У 2019 р. в цьому ж видавництві за редакцією Домініка Дольм’є та Неди Нежданої вийшла у світ антологія сучасної української драматургії «Від Чорнобиля до Криму» (“De Tchernobyl à la Crimée”; переклади Естель Делявенна, Максима Дешанне, Ірини Дмитришин, Бльоен Ізамбар, Ширин Мелікоф, Алексі

Нортіля, Юлії Нозар, Емер Езеля і Тетяни Сирочук), де опубліковано твори Павла Ар’є, Неди Нежданої, Сергія Жадана, Олега Миколайчука, Олександра Ірванця, Олександра Вітра, Дмитра Тернового, Рината Бекташева, Анни Багряної. У 2020 р. в цьому ж видавництві окремими книжками вийшли п’єси Сергія Жадана «Гімн демократичної молоді» (“Hymne de la jeunesse démocratique”; переклад Ірини Дмитришин) та Павла Ар’є «На початку і наприкінці часів» (“Au début et à la fin des temps”; переклад Юлії Нозар і Алексі Нортіля). Три п’єси київського франкомовного автора Анатолія Планіди (Степаніщева) «Дивак» (“Le Bizarre”), «Там, де небо обіймає море» (“Là où le ciel embrasse la mer”) та «Льох» (“Le Cachot”) вийшли друком у паризькому видавництві «Сент-Оноре».

Українську кінодраматургію представляє Віктор Гресь із кіносценарієм «Запорізька Ліада: Тарас Бульба» (“L’Iliade zaporogue: Taras Boulba”. Париж: «Лярматтан», 2008 р.) у перекладі відомого паризького кінознавця Любомира Госейка, автора знакової «Історії українського кінематографу. 1896–1995» (“Histoire du cinéma ukrainien. 1896–1995”. Жієр: “A Die”, 2001 р.). До того ж відомо про брошуру Бартелемі Аменґаля «Майстер із соняшником, Олександр Довженко» (“Le maître au tournesol, Alexandre Dovjenko”. «Французька Кінематека», 1999 р.), опубліковану з нагоди ретроспективи кінотворів митця.

Висновки і пропозиції. Проведена нами інвентаризація основних перекладів українських авторів у франкомовному культурному ареалі (що охоплює Францію, Бельгію, Канаду та Швейцарію) свідчить про істотну роботу із представлення вітчизняної літератури. Водночас варто зробити деякі застереження. До наведеного вище переліку не ввійшли твори представників більшості франкомовної діаспори, а також французьких авторів, що зверталися до української тематики, які становлять беззаперечний інтерес для українського та франкомовного філолога, оскільки зчаста їхні твори постають цінним джерелом із представлення образу України за кордоном. Наприклад, перекладений мною роман безпосереднього учасника Першої світової війни на українських теренах Марселя Тірі «Проїздом у Києві» [2] став цінним джерелом для змалювання подій Української революції, а цикл романів з української тематики Ірен Стедик («Мазепа, гетьман України», «Бальзачка», «Петрова донька») надається до цікавого імагологічного аналізу. На окреме дослідження може здобутися функціонування у франкомов-

ному культурному ареалі образу королеви Анни Київської, доньки Ярослава Мудрого, який зазнав численних ідеологічних нашарувань. Інвентаризація ж літературного корпусу франкомовної діаспори напевне дозволить увести до наукового обігу низку маловідомих нині імен, які могли би стати органічною частиною історії української літератури. На критичну рецепцію й поширення в Україні заслуговує й корпус франкомовних філологічних праць з української історично-літературної проблематики, що може розширити інтерпретаційну базу вітчизняного літературознавства.

Натомість проаналізований нами матеріал свідчить про широку дискретність представлення української художньої та філологічної спадщини у франкомовних країнах. Спроби системного подання вітчизняної літературної традиції, до яких удались в антологічних збірках Михайло Грушевський (1921 р.) та НТШ у Європі (2004 р.), не здобули належного розголосу, вочевидь, через несприятливі соціокультурні чинники. На часі – підготовка оновленої «Антології української літератури від XI до XXI ст.» і серії панорамних антологічних збірок поезії, драматургії, есеїстики за діахронічним чи тематичним принципом, проте, на нашу думку, до роботи над ними неодмінно варто залучити франкомовних літературознавців і письменників-перекладачів – у співпраці з українськими науковими, культурними, зокрема й літературними, державними і громадськими інституціями, з огляду на потребу в органічному та системному входженні маловідомих ще літератури у франкомовний культурний ареал.

Перспективним видається ґрунтовний аналіз соціокультурної рецепції інвентаризованих перекладів – франкомовними засобами масової інформації, державними та громадськими культурними інституціями, їхньою роллю у франкомовному

літературному процесі для подальшого аналізу особливостей засвоєння французькою лінгвокультурою українського культурного продукту з виробленням відповідних рекомендацій.

Загалом, після проведеної аналітики доводиться констатувати, що інвентаризація перекладеного українського красного письменства доводить: брак системної роботи в цьому напрямі як із боку держави, зокрема дипломатичного корпусу, так і з боку новітніх культурних інституцій (Український інститут, Український інститут книги, Український культурний фонд) призводить до лише поодиноких відтворень класичної літературної спадщини, до превалювання масового сегмента й недостатнього представлення поезії, драматургії та культурологічної есеїстики, що деякою мірою збіднює й неадекватно відтворює новочасний український літературний процес, а класичну спадщину і поготів.

Водночас поодинокі приклади успішного представлення нашої літератури (переклад поезії Кобзаря Еженом Гійвіком, перекладацька діяльність Ірини Дмитришин, антологія сучасної української драматургії з ініціативи Неди Нежданой) свідчать про потребу в ширшому залученні до культурних ініціатив франкомовних письменників-перекладачів та інших учасників літературного процесу. Однак нагальною видається вироблення чіткої державної стратегії з популяризації української художньої (а також наукової, зокрема, філологічної) літератури – для формування адекватного представлення культурної семіосфери України за кордоном, що не може обмежуватися сегментом масової белетристики, адже та не передає потужну духовну традицію, якою й має утвердитися наша держава в колі європейських культурних ареалів, де франкомовний світ посідає одне із чільних місць.

Список літератури:

1. Кравець Я. Україна і Бельгія: півторастолітній діалог красного письменства *per translationem*. *Українсько-бельгійські літературні зв'язки. 1870–2008*. Бібліографічний покажчик. Київ : НБУВ, 2010. С. 7–32.
2. Тірі М. *Проїздом у Києві* : роман. Пер із франц. та післям. Д. Чистяка ; передм. В. Кличка, Ж. Де Ланнуа. Київ : Саміт-книга, 2016. 208 с.
3. Чередниченко О. Тарас Шевченко у франкомовному світі. *Шевченкознавство в сучасному світі* : монографія. Київ : Київський університет, 2014. С. 275–298.
4. *Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle*. Kyiv : Editions Olena Teliha, 2004. 1204 p.
5. Chevtchenko J. *Ukraine. Bibliographie des ouvrages en français XVII–XX'e siècles*. Paris : Publication de l'Est Européen, 2000. 222 p.
6. Chevtchenko T. *Kobzar*. Traduit de l'ukrainien et annoté par Darya Clarinard, Justine Horetska, Enguerran Massis, Sophie Maillot et Tetiana Sirotchouk. Paris : Editions Bleu & Jaune, 2015. 130 p.
7. Chevtchenko T. *Testament*. Poèmes mis en musique. Préfaces de Stanislav Dovgij, Iouri Mosenkis, Dmytro Tchystiak, Olena Solomarska et Dmytro Horbatchev. Traduit du français et édité par Dmytro Tchystiak. Paris : Institut culturel de Solenzara, 2014. 68 p.

8. La nouvelle vague littéraire en Ukraine. Textes recueillis et présentés par Myroslawa Maslow. Paris : P.I.U.F., 1967. 256 p.

9. Piaseckyj O. Bibliography of Ukrainian Literature in English and French: Translations and Critical Works (1950–1986). Ottawa ; London ; Paris : University of Ottawa Press, 1989. 386 p.

**Chystiak D. O. UKRAINIAN LITERATURE IN FRENCH-SPEAKING COUNTRIES:
DIACHRONIC ASPECT, PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

The article deals with the inventory of the most important projects of distribution of the Ukrainian literature in the French-speaking cultural area (Belgium, Canada, France and Switzerland) from the 19th century to nowadays. The critical analysis of the achievements and problems of the presentation of Ukrainian literary and philological is proposed. The perspectives for the further work in this direction are proposed, the recommendations for the development of new cultural and scientific activities between Ukraine and French-Speaking countries are suggested. The analysis of data attests that Ukrainian literature both fiction and non-fiction is not represented in the French-speaking countries in a systemic way. The attempts of the systemic representation of Ukrainian literary tradition presented in the anthological compendiums edited by Mykhailo Hrushevsky in 1921 and by the Scientific Society Taras Shevchenko in Europe in 2004 haven't gained the attention they deserve because of the difficult socio-cultural situation. Nevertheless, "The anthology of Ukrainian literature from 11th to 21st centuries" as well as the series of panoramic collections of poetry, playwright according to the thematic or chronological principle is successful when performed in collaboration with the French-speaking literary translators, writers and university scholars. The cooperation with Ukrainian scientific, cultural and literary, both private and state organizations gives a good result for the systemic diffusion of our occulted literature in French-speaking cultural sphere. Therefore the analysis of the socio-cultural reception of translations of Ukrainian literature in French media, by the state and private cultural institutions should be performed to define their role in the literary life of French-speaking countries, to elaborate the recommendations that could improve the distribution of the upcoming translation projects.

Key words: translation studies, semiotics, Shevchenko's studies, Ukrainian-French literary relations, history of translation.